

rajznak. Indoklása szerint az önéletírás általában kerüli az irodalmiasság vonásait, a verses művek pedig erősen sugallják, hogy „irodalmon belül” állnak. Tegyük hozzá, hogy maga a folyamatosság is csorbát szenved ezekben a lírai ciklusokban: az egyes versek önálló művek, egyetlen tárgyat ragadnak meg, s egyetlen érzelmi folyamatot visznek végig önmagukban. Ebből következik az értékkülönbség a részek között: remekművek fáradt darabokkal váltakoznak a nagy kompozíción belül.

Szavai János könyve áttekintés. Nem kérhetünk számon rajta említetlen remekműveket. A műfaj fejlődését máig kísérte, föltárta szerkezeti sajátosságait; tudatosította, hogy az önéletrajzokat nemcsak anyaguk, hanem megformálásuk is egy önálló műfaj alkotásaivá teszi. (Gondolat, 1978.)

BÁRDOS LÁSZLÓ

SZILÁGYI JÚLIA: A HELYSZÍN HATALMA

A helyszín az – mondja Szilágyi Júlia az *Értelmező Szótár* után szabadon –, „ahol valami történik”. Helyszínnek minősül az a tér, „ahol valami más történik a szereplőkkel, mint ami bárhol egyebütt történne(. . .) Feltéve persze, hogy helyszínnek tekinthető a meg nem ragadott, az elfojtott vagy szétszóródott energiák szintere [is], a félbe-maradt mozdulatoké. . .”

A cím frappáns. Találón, a gondolatot kiterjesztve fedi a karcsú könyv négy ciklusát, (*Rokonságok; Mindennapi ürügyünk: a mítosz; Túlélők; Sorok között*), de különösen az elsőt, amely romániai magyar szerzőket tárgyal. Mert valóban: hazánk, az a föld darab ahol élünk – még tovább tágítva az elasztikus fogalmat – a hozzátartozó korról, társadalmi renddel, anyanyelvről, kultúrával együtt sokágú koordináta-rendszer gyanánt behatárol, helyiértékkel lát el bennünket. És ebben az értelemben igaz, hogy a helyszín csak akkor cserél „nevet és lényegét”, csak akkor válik „formátlan végzetből alakítható sorssá”, ha nem csupán örököltük, de választottuk is. Azzal azonban valószínűleg nem lehet egyetérteni, hogy ha választottuk is helyszínünket, ezzel egyúttal *szabaddá tehattük magunkat tőle.*

Fenntartásunkat maga a kötet látszik igazolni. Erdély, az erdélyi magyar irodalmár léttudata ugyanis olyan erősen rányomja bélyegét a könyv tárgyára, valamint az írónó adta főcím annyira egy speciális nézőpontra szűri keresztül az intellektuális látványt, hogy olvasmányunk végére érve is úgy érezzük: a helyszín hatalma, és a genius loci legyőzhetetlen. (Az természetesen más kérdés, hogy egyáltalában legyőzendők-e.)

Szilágyi Júlia könyve esszé gyűjtemény. Ez a műfaji megjelölés azonban *A helyszín hatalma* esetében még nem meghatározás, csak körülbelüli irányultságot jelent. Ennek oka az, hogy a huszonegynéhány értekező írás műfajilag rendkívül heterogén, alaposan kihasználja az esszé már-már kohéziót veszélyeztető tűrőképességét. Kiindulva a műfaji gyűjtőfogalom meghatározásából – és követve Szilágyi Júlia módszerét – vizsgáljuk meg esszéit.

Az esszé funkcióját tekintve két fajta lehet. Egyrészt egy problémát vagy elképzelést elsőként „bemutató” (ezzel a funkcióval a szerző alig él); másrészt egy tudományos irányzatot, egy új tudományos eredményt „népszerűsítő”, méghozzá szépirodalmi formában, ezzel is a szélesebb körű közönségvátsást célozva. (Ez utóbbi rendeltetés jellemzője Szilágyi Júlia munkáinak.) Az esszéista lelki alkata szerint az esszé továbbá lehet „szubjektív” és „objektív”, a vallomás vagy a tanulmány felé hajló. Nos, az erdélyi író – írásai lényegét tekintve – Montaigne-nyel vall(hat)ja: „Magam vagyok könyvem anyaga”. De esszéi ezenkívül is több esszéista irányzatba besorolhatók. Némelyek, mint a *Déry Tibor csodái*, Lukács György nevével fémjelezve, azok közé a tanulmány(szeletek) közé tartoznak, amelyek „egy-egy téma teljes problematikájából csak metszeteket nyújtanak”. Mások Samuel Johnson meghatározása szerint: „szabad ötletek szabálytalan kidolgozásai” (*Egy utazás kiterői; Dsida Jenő: Naplemente; A hexameter tartása*); megint mások a *Tatler* és a *Spectator* (Addison és Steele) esszéinek nyomdokain haladva hol „csevegők” (*A kritikus közérzete; Georges Duhamel*), hol a mindennapi élet tárgyköréből merítve „moralizálóak” (*Mindennapi ürügyünk: a mítosz; A Morija hegyén*). De találunk a kötetben „vitairat jellegű” (*Beckett, az ünneprontó*), a kultúra és az élet különböző területeiről szóló „vegyestartalmú” (*Nyomozás krimi ügyben; Fiction*), és Kemény Zsigmond, Csengery Antal hagyományait ápoló „portré és történeti” esszéket is (*A helyszín hatalma; Feladó: Gaál Gábor*).

Mindez természetesen még csak leírás, az alfajokba osztás nem egyenlő az értékítélettel. De az osztályozás máris figyelmeztet arra, hogy Szilágyi Júlia kötetét nagyon nehéz részekre tagoltan értékelni, az olvasónak inkább általános benyomása marad az esszékötetről. Két-két esszét esetenként nem könnyebb összehasonlítani, mint egy terjedős filozófiai verset és egy aforisztikus epigrammát.

A helyszín hatalmáról szerezhető összbenyomásunk, érzésem szerint, jó. Élvezetes az esszéista író stílusa, sokszor gyönyörűséget okoz nyelve. Igaz, képei (néha gondolatai is) túlságosan kimódoltak, ellenpontozó technikára építő ötletei olykor a dialektikából a szillogizmusba csúsznak, írásai azonban mindig egy bizonyos színvonal fölött maradnak, gondolatmeneteinek vívőereje van. Visszatérve a kiindulási

gondolathoz: *A helyszín hatalmának* esszéi akkor a legjobbak, amikor a helyszín kényszer hátrányát, Szilágyi Júlia a tárgy- és terepismeret előnyére tudja változtatni. Legszembetűnőbb ez *A helyszín hatalma*, a *Feladó: Gaál Gábor és a Memórok tükrében* belső ciklust alkotó darabjai esetében, melyekből Gaál Gáborral és a *Korunkkal* az előtérben, Kuncz Aladárral, Jancsó Bélával és az *Erdélyi Helikonnal* a háttérben a könyv legértékesebb esszé-lánca jön létre. De ugyanez elmondható a Szilágyi Domokos (*A mindenség felidézője*) és a Székely János (*Rokonstógok*) munkáit taglaló esszékről is, noha azoknak nem egy szubjektív hangú megállapítása sokakat vitára készíthet.

Az éltető helyszíntől legmesszebbre a *Túlélők* ciklusából a Thomas Mann, Kafkát, Malrauxt és Duhamelt tárgyaló esszék kerültek. Ezek leginkább a rangos publicisztikára emlékeztetnek, többnyire egy-egy közismert irodalmi tény-tétel ismertetésére vállalkoznak.

Szilágyi Júlia különmű értekező írásai azonban valahol mégis egységes könyvvé kerekednek, amelyből végig kihallani egy tevékeny és felkészült irodalmár érdekes kérdéseit, aki testreszabott műfaj(ok)ban közelít választott erkölcsi-irodalmi témáihoz.

KROÓ ANDRÁS

SÍK CSABA: A PARTHENON LOVAIN INNEN ÉS TÚL

Könyvét a szerző Bóka László emlékének ajánlja. Kis esszé is közöl róla. Személyes emlékeket sorjázató fájdalmas vallomást, amelyből megtudhatjuk: Sík Csabát szoros kapcsolat fűzte egykori tanárához. Irodalmi barátság, amelynek minden hét szerdáján szertartásnak beillő közös ebédrel áldoztak a Százévesben. Kötetlen beszélgetésekkel, amelyek amolyan posztsemináriumok voltak: „Szakkérdések, ún. tudományos problémák nem kerültek szóba az asztalnál, csak régi kocsmaázások, darvadozások már nem létező bolthajtások alatt, anekdoták, amelyekből megtudtam azt, amivel a könyvbe írt tudomány mindig adós marad.”

És ami – tehetjük hozzá a könyv olvastán – a tanulmányíró, a kritikus, a lektor Sík Csaba számára nélkülözhetetlen – nem annyira a művek megismeréséhez, mint inkább az ismertetésükhöz.

Aki Bóka László hívének vallja magát, az persze nem tekintheti egymást kizáró végletnek a tudományos apparátust és az asztal melletti anekdotát. Hiszen köztudomású volt Bóka roppant irodalomtörténeti felkészültsége, és minden aprósága figyelmes filozof gondossága. Sík Csaba nem is játssza ki egymás ellen a tényeket. Mi sem áll tőle távolabb,